MERIDIAN CRITIC Nr.1 (Volume 26) 2016

Proza lui Traian Chelariu, o absorbţie în lectură

Dana-Alexandra DOLGU-URSULEANU
Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava

Abstract: The present study analysis the epic texts of Traian Chelariu in order to identify the penmanship, the recurrent themes and the subversive messages, so in order to identify all the common points/ the pattern of these texts. With fantastic flavor or real, with actions from urban or rural areas, in group of intellectuals or illiterate people, with young or elder characters, in the middle of a love story or in the middle of a story about freedom in a society, the Chelariu' prose crosses different levels of life, with the detachment of a objective narrator who recounts a seemingly minor event that at some point bursts in contingent.
Keywords*: Traian Chelariu, prose, analysis, recurrent themes, penmanship.*

Despre proza lui Chelariu nu s-a scris mai deloc, sau prea puţin, critica axându-se pe opera poetică a autorului, singurele menţiuni fiind cele din dicţionarele dedicate scriitorilor români care fac referire la aceasta numai în puţine enunţuri. E drept că acesta nu a reuşit să publice decât câteva proze scurte în perioada interbelică în aceleaşi reviste binecunoscute din Cernăuţi, „Junimea" şi „Glasul Bucovinei", iar după moartea lui s-a editat în anul 1972 un singur volum de texte epice, dar cu toate acestea poate ar fi meritat mai mult interes. În fine, într-o revizuire rapidă a opiniilor critice din dicţionarele literare, observăm că proza lui Chelariu este clasată ca fiind una ce utilizează ca instrumental, modalităţi epice diverse „de la fantezism şi fantastic, până la realism şi simbolic" [Perian, 1995:545], sau una ce este de factură vag alegorică, „de atmosferă, uneori, bazată pe cazuri stranii" [Popa, 1977:144] şi „cu vibrări de lirism" [Idem], singurul studiu cu adevărat fericit fiind cel al lui Mircea Horia Simionescu, apărut ca prefaţă pentru volumul postum de proze, denumit *Necunoscuta* [Chelariu, 1972].

În *Cuvântul înainte*, Mircea Horia Simionescu analizează paginile epice într-un mod obiectiv, demonstrând abilităţile de prozator ale lui Chelariu şi identificând trăsăturile principale ale textelor: „Cu toate diferenţele de factură – dar, şi de valoare – ale prozelor, trebuie spus din capul locului că Traian Chelariu ne apare în toate producţiile sale drept un abil mânuitor al ideilor, un pasionat analist şi un subtil creator de situaţii epice" [Simionescu, 1972:9]. În plus de acestea, prefaţatorul subliniază că textele volumului au înţelesuri dincolo de aparenţe, întrebări tulburătoare şi „fapte

BDD-A26592 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:35 UTC)

încărcate de viaţă", prozele scurte ale bucovineanului aducând cititorului numai regretul că „acest filon fertil al artei lui Traian Chelariu nu a fost exploatat consecvent" [Ibidem:13]. Oricum, M. H. Simionescu precizează clar, pe texte, şi apoi în mod general, punctele forte ale prozelor, dând atenţia necesară acestora şi argumentându-şi opinia critică pozitivă (la care vom mai face apel în următoarele pagini).

Cu iz fantastic sau pur real, cu acţiuni în mediul citadin sau rural, în grupuri de intelectuali sau de oameni fără carte, cu personaje de vârsta a treia sau tinere, în mijlocul unei probleme de dragoste sau a uneia de libertate într-o societate, prozele lui Chelariu traversează paliere diferite ale vieţii, cu indiferenţa unui narator obiectiv care relatează (cu destulă dibăcie, însă!) un eveniment aparent anodin, ce la un moment dat izbucneşte în neprevăzut. Mai concret, textele lui Chelariu sunt scrise cu un efect de tensiune regizat, deoarece fiecare povestire are câte un element surpriză, anunţat în mod tacit tocmai prin acţiunea care pare insipidă şi incapabilă să susţină o componentă de noutate.

În fine, punctual vorbind. În *Clara Corona*, personajul feminin cu acelaşi nume este dansatoarea pe sârmă a unui circ, care se hotărăşte în urma unei discuţii cu mai mulţi „esteţi ai oraşului" (compozitori, poeţi, pictori, tenori) să danseze revoluţia: „Deodată fata rămase rigidă, ca un sloi de gheaţă. […] Sloiul se sparse şi de sub el răsăriră flăcările. Nu erau nici flăcări, ci învolburări de explozii vulcanice surprinzând prelata circului, trapeze volante, frânghiile care ardeau, de această dată, ca nişte ghirlande îmbrăcate în trandafiri roşii. Ardea până şi aerul, ardeam şi noi. […] Când a început să bată iarăşi tobele, ne-am dezmeticit. Dansatoarea stătea nemişcată pe cablul de oţel întins ca o strună de arc. Era cu desăvârşire transfigurată. A coborât" [Chelariu, 1972:16]. Cu acelaşi limbaj scăpat uneori într-un baroc al expresiei, dar cu un text scris pe graniţa dintre real şi fantastic, scufundat într-un exotic de primă mână, cea dintâi povestire pare a fi numai una de „încălzire" a cititorului pregătindu-l pentru ideea de real autosuficient gata să primească doza de fantastic.

Interesant este că „dopajul" cu fantasticul şi irealul nu are loc la nivelul grupului de intelectuali, care este caracterizat în principal de capacitatea de a se extrage realităţii şi de a-şi forma propria lume, ci are loc numai în mediul oamenilor fără carte, care sunt acaparaţi de mituri, superstiţii şi credinţe. Din categoria intelectualilor, îl reţinem pe George Luca, un personaj al textului *Răzbunarea unchiului Matei,* care este reprezentantul prin excelenţă a „celui înfrânt de vis". Povestea lui prezintă un om inteligent, care în urma unui şoc, devine „anormal", prin incapacitatea sa de a-şi evalua corect operele, care nu sunt altceva decât nişte rateuri, dar pe care el le vede capodopere. Singurul sprijin al acestui bărbat este soţia lui care devine personajul ideal al lumii lui, lăsându-l pe acesta să „creadă în realitatea iluziilor sale", ea crezând în „iluzia realităţii" [Chelariu, 1972:46].

Din aceeaşi categorie face parte şi povestitorul din proza *Necunoscuta*, care nu îşi dezvăluie identitatea, dar care face o spovedanie publică în faţa unor prieteni (psihologi, metafizicieni etc.) despre iubirea sa. Cu multe afirmaţii general-valabile despre femei şi iubiri, (o altă caracteristică a scriiturii lui Chelariu care se foloseşte de orice indiciu al epicului pentru a da curs maximelor) deci, pe lângă aceste afirmaţii, povestitorul îşi prezintă idila sa. Într-o călătorie cu trenul, în vreme de război, „prin câmpiile întomnate ale Moldovei" [Chelariu, 1972:149] acesta se întâlneşte cu „femeia

BDD-A26592 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:35 UTC)

visurilor lui", în vagonul supraaglomerat, în momentul în care el îi cedează locul pe strapontina lui, moment care dă curs unei întâlniri tipice îndrăgostiților: „Pe necunoscuta hărăzită mie am văzut-o, da, am văzut-o și i-am vorbit, de la miezul nopții până în zori de zi" [Chelariu, 1972:148]. De aici încolo, proza surprinde ipostaza iubirii ca boală ce năruie orice variantă înafara celeia în care androginul se recompune, versiune invalidă în cazul dat.

Revenind însă la categoria personajelor intelectuale care se regăsește în textele fără implicație fantastică și care prezintă cazuri fără rezolvare, ne rămâne de analizat alte două proze: *Tatăl* și *Doi oameni*. Bazate pe dialogul între personajele principale, prezentând o acțiune fără sfârșit care lasă textul suspendat în dilemă, atingând problematicile majore ale vieții (din nou iubirea, banii și…paternitatea), cele două opere dezvăluie dexteritatea scriitorului în mânuirea epicului ce desface cu încetinitorul acțiunea în așa fel încât să conducă faptele din prezent în sincronizare cu relatarea celor din trecut. La nivel tematic scrierile sunt simplificate și verosimile. Proza *Tatăl* prezintă momentul în care o tânără doctoriță aflată în laboratorul de cercetare este abordată de un intrus care s-a prezentat a fi drept tatăl ei (în condițiile în care fiica știa că acesta a murit) și care era un „mare neurolog și psihiatru". Iar proza *Doi oameni* surprinde discuția dintre doi vecini, din aceeași clasă socială înaltă, însă unul ruinat de soție și celălalt burlac cu putere financiară mare, dialog care are la bază târgul destul de mârșav de a divorța (în favoarea celuilalt) în schimbul redobândirii averii.

Plăcerea lecturii acestor texte este dată de ritmul calm, dar bruiat uneori de necesarele dislocări temporale inopinate care oferă lămuriri, de continuele replici suplimentate de pasaje reflexive specifice fiecărui personaj și de libertatea cititorului de a presupune pe tot parcursul lecturii un final, libertate care nu îi este luată nici măcar la sfârșitul textului. Mai presus de toate acestea, „tot farmecul constă însă în purtarea cititorului mai departe de fapte" [Simionescu, 1972, 10], după cum preciza Mircea Horia Simionescu în studiul introductiv al volumului. Astfel, dacă în primul text menționat există o oarecare morbiditate simbolică dată de reluarea unui „refren" ce prezintă creierele de pe masa laboratorului de cercetare („Creierele pluteau și ele, ca niște turte, în vasele lor cu formol." [Chelariu, 1972:145]) ca simbol al rațiunii ce nu poate răspunde la toate misterele vieții, cum nici doctorița nu a reușit să identifice dacă bătrânul din fața ei îi era sau nu, tată. Iar cel de-al doilea text se construiește tot pe un „refren" nespus, dar indus de orice întrebare adresată de burlac către soțul femeii, care îl întrebă pe tânărul bogat în mod necontenit unde vrea să ajungă cu toate demersurile sale interogative, ce urmărește („Ești insuportabil, Marchiane! Nu-ți bate joc de mine. Termină odată! Spune-mi de ce m-ai chemat?" [Chelariu, 1972:180]). Ambele texte stau sub aceeași zodie a întrebărilor și a aflării unor răspunsuri, a pătrunderii dincolo de fapte pentru a identifica cheia de interpretare a epicului.

Proteismul scriiturii surprinde diferite tematici și registre stilistice, o mobilitate subtilă a perspectivei narative și o capacitate de apropiere a unor problematici de o anumită categorie de personaje. După cum am menționat, prozele bucovineanului tratează banalul vieții urbane, dar și banalul vieții rurale, ultimul fiind surprins în mod detaliat, deoarece „Traian Chelariu, bun cunoscător al vieții satului și al procedeelor deloc simple ce au loc în mediul rural, știe să surprindă, cu o maximă economie de

BDD-A26592 © 2016 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:35 UTC)

mijloace, detaliile cele mai elocvente spre a pune în mişcare cartoanele imaginilor şi a le face să semene cu realitatea." [Simionescu, 1972:11] Dintre personajele din mediul rural se remarcă un bătrân şi o bătrână care sunt impulsionaţi de un mit în căutarea unui clondir plin cu bani (*Clondirul*), apoi o mamă şi fiul său surdo-mut care îşi provoacă moartea prin incendierea propriei case (*Frigul*), o familie care luptă împotriva alunecărilor de teren ce ajung să le îngroape casa şi un membru al familiei (*Lutul*), un bărbat care moare din cauza unei aşchii (*Noaptea*), o pajură care alarmează o comunitate numai prin prezenţa sa (*Pajura*), un om care revoluţionează viteza unui mecanism dintr-un bâlci (*Roata*) şi un băiat care îşi găseşte sfârşitul la munca silvică (*Fagul*).

Interesant este că toate aceste personaje îşi găsesc sfârşitul în paginile textului, numărul crescut al morţilor din prozele scurte ale lui Chelariu fiind o recurenţă care vorbeşte despre imanentul final şi banalul din care acesta poate să se ivească. Moartea ca absurditate apărută dintr-un insignifiant eveniment, moartea provocată voluntar deoarece e privită ca şansă de a scăpa de greutăţile vieţii, moartea ca rezultat al forţării limitelor normalului, toate acestea sunt ipostaze care nu fac altceva decât să prezinte pluriperspectivismul acestei teme. Însă, escatologicul din textele lui Chelariu nu se limitează numai la fiinţele umane, ci ajunge să se înfiripeze inclusiv la cele din lumea necuvântătoarelor. Astfel, în prozele *Dram* şi *Sfârşitul şoimului* se prezintă moartea unui şoim, respectiv a unui cal: şoimul moare din cauza unei răni provocate de un vânător şi apoi este mâncat de femela şoimului şi puii săi, iar calul este eutanasiat de stăpânul său. În aceste texte, moartea animalelor nu poate fi văzută decât ca o parabolă pentru instinctele şi dorinţele umane, şoimul devorat de „familie" simbolizând atavicul omului, iar calul ucis de stăpân simbolizând de fapt viitorul gest al bărbatului care nu mai suporta boala sa psihică (dorinţa regăsirii jumătăţii sale).

În plus de acestea, uneori suntem transportaţi într-o zonă a sepulcralului ca adjuvant al fantasticului, unde ieşirea din realitate nu înseamnă şi extragerea din legile clare ale timpului finit uman, cititorul fiind nevoit să admită că tehnica discursivă folosită îl ajută să înţeleagă textul ca depozit al sensurilor subversive. Textele care prezintă ieşirea din fantastic prin moarte sunt *Roata* şi *Zidul*, două exemple ce ating grotescul şi morbidul şi evidenţiază anumite erori ale omului. Prima expune evenimentele dintr-un bâlci, unde se instalează o roată care s-a schimbat în timp (de la aşezarea ei verticală, la aşezarea orizontală; de la folosirea ei ca truc la care oamenii să privească, la folosirea ei ca mecanism în care oamenii se pot învârti cu o anumită viteză) şi care a devenit mobilul perfect al omului avid după depăşirea de limite, deoarece aceasta este refăcută în mod constant de către un tânăr hotărât să depăşească recordurile. Cu o deviză conform căreia „omul suportă orice limită, dacă roata suportă", tânărul ajunge să reconstruiască tot mecanismul făcându-l de mari dimensiuni şi capabil să suporte viteze grandioase. În final, roata devine o „fiară tehnică" gata să spargă orice restricţie, chiar şi aceea de a atinge o viteză dezlănţuită capabilă să arunce cu oameni, cu cel care a gândit-o, „ca pe nişte gângănii caraghioase". În cea de-a doua proză se prezintă povestea unor oameni tineri care dărâmă, contrar sfaturilor bătrânilor, zidul foarte înalt şi vechi de mii de ani aşezat la jumătatea ţării, urmarea acestei detunări fiind alunecarea pământului „felie cu felie, în golul îngrozitor în care căzuse zidul".

BDD-A26592 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:35 UTC)

Cu tendinţe didactice şi mesaje subversive aceste două texte evidenţiază greşelile repetate de generaţii întregi care încă nu au învăţat să asculte sfaturile celor cu experienţă, care fug după un progres evident fără niciun discernământ şi folosesc excesiv tehnica ajungând la autodistrugere. Cu pasaje ce conţin detalii ce par neimportante, dar care schimbă înţelesul deplin al textului, exemplele date reprezintă cazuri particulare capabile de a definitiva o viziune generală asupra lumii. În final, cu o materie epică diversă care nu este prezentată prin jocuri discursive complicate, ci chiar este scrisă într-un stil simplificat, prozele fantastice-morbide reproduc „viaţa într-o simplă fabulă, căreia îi dezvoltă însă până la hiperbolă termenii." [Simionescu, 1972:12]

Urmărind evoluţia unor personaje simple care nu sunt încadrate în rândul celor eroice, parcurgând acţiunea cu acel sentiment de tensiune anunţat constant de o viitoare răsturnare de situaţie, examinând fluxul continuu al naraţiunii diferitelor texte, observăm că Traian Chelariu are dexteritatea necesară unui scriitor de proze scurte. Tocmai prin naturaleţea cu care reuşeşte să mânuiască registrele stilistice, prin capacitatea de a introduce un detaliu important într-un moment neaşteptat, chiar şi prin această continuă trimitere la escatologic fără a produce senzaţia unui bacovianism, dar şi prin utilizarea fantasticului, bucovineanul izbuteşte să îl absoarbă pe cititor în lectura textului. În concluzie, opera epică a lui Chelariu reuşeşte să împace atât firea filosofică a autorului prin pasajele de cugetări, firea poetică prin atenţia expresiilor şi a creării de imagini, dar şi firea scriitorului de proză scurtă care se bazează pe detaliile purtătoare de sens.

BIBLIOGRAFIE

Chelariu, Traian, *Necunoscuta*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Faifer, Florin „Traian Chelariu", în *Dicţionarul general al literaturii române* (Academia Română), volumul C/D, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2004.

Perian, Gheorghe „Traian Chelariu", în *Dicţionarul scriitorilor români* (coord. Mircea Zaciu), Editura Fundaţiei culturii române, Bucureşti, 1995.

Popa, Marian *Dicţionar de literatură română contemporană*, Editura Albatros, Bucureşti, 1977.

Simionescu, Mircea Horia, *Cuvânt înainte* la volumul *Necunoscuta*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

BDD-A26592 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:35 UTC)